

Fågelinventering Hjälstaviken 2008

För fjärde gången sedan 1974 inventerades fågelfaunan vid Hjälstaviken. I uppdraget ingick att göra en totalinventering av samtliga häckande, men också alla rastande och förbisträckande våtmarksberoende fågelarter inom reservatet 2008. Utifrån resultatet av denna inventering och de förändringar som skett jämfört med tidigare inventeringar (Westin 1990, 2002) skulle sedan förslag till nya skötsel- och restaureringsåtgärder framläggas. Resultatet från den senaste inventeringen visar på en fortgående positiv trend för ett flertal arter. Nedan ges en nedbantad redogörelse för inventeringen och jämförelser görs med de tidigare inventeringarna (1974, 1988 och 1997). Inventeringen har utförts på uppdrag av Länsstyrelsen i Uppsala län med Naturskyddsföreningen i Uppsala län som arbetsgivare. Författaren har vid samtliga inventeringar varit den som haft huvudansvaret samt genomfört dem och sammanställt resultaten.

Läge, storlek och naturförhållanden

Hjälstaviken ligger vid gamla E18, 17 km öster om Enköping och cirka 70 km väster om Stockholm, och är avsatt som naturreservat. Till ytan är området 821 hektar, varav våtmarksdelen utgör cirka 265. Hjälstaviken är en avsnörd vik av Mälaren och den öppna vattenytan, som normalt inte någonstans har ett vattendjup som överstiger en meter, omgärdas av stora vassytor och delvis betade strand- och tuvängsmarker. Naturen i övrigt karaktäriseras av omväxlande biotoper med öppna enbuskmarker i norr, sammanhängande barrskog med förkastningsbrant i öster, herrgårdslandskap med lövskogsdominerade lundar i syd och sydväst samt öppen jordbruksmark i väst och nordväst. Vikens karaktär av grund, vassrik lerslättsjö i kombination med den biotopmässiga variationsrikedomen har bidragit till fågelrikedomen.

Historik och restaureringsåtgärder

Hjälstavikens status som fågellokal betraktad ur ett kortare historiskt perspektiv kan sammanfattas med följande allmänna omdöme; 1960-talet karaktäriserades av ett rikt fågelliv med översvämmade strandängar på våren och ett betetryck som fortfarande höll igenväxningen i schack. Under 1970-talet och en bit in på 1980-talet skedde en märkbar stagnation orsakad av flera faktorer. En faktor var den övergödning av vikens vatten som var följden av ett ökat tillskott av näringsämnen från omgivande jordbruksmarker. Negativa konsekvenser av detta blev tilltagande igenväxning och därmed syrefattigt vatten. Detta i kombination med minskad betesdrift, snöfattiga vintrar och därmed lägre vattenstånd på strandängarna (ingen "blå bård") är några förklaringar till många fågelarters negativa trend.

Från mitten av 1980-talet fram till nutid (2008) har Hjälstaviken upplevt en renässans som fågellokal och fågellivet är åter mycket rikt. Minskad kemikalieanvändning i jordbruket i kombination med muddring i delar av viken och fräsning av strandängar har bidragit till detta. Särskilt stor betydelse har dock byggandet av en reglerbar dammkonstruktion vid

utloppet i Mälaren (vid Svannäs, åren 1994-1997) haft för denna positiva utveckling. På så vis har det varit möjligt att reglera vattenståndet och därmed kunna hålla det på en högre nivå under häckningstid vilket annars inte skulle ha varit möjligt. Ytterligare fräsningsarbeten av strandängar och bearbetning av vass med rotorkultivator har höjt vikens värde som fågellokal än mer.

Inte mindre än 272 fågelarter har noterats i Hjälstavikens naturreservat och i storleksordningen 110 av dem häckar årligen. Av de häckande arterna är ett 40-tal våtmarksberoende. Hjälstaviken är ett av Sveriges cirka 30 Ramsarområden och dessutom Natura2000-område så därför vilar ett tungt ansvar på våra myndigheter att slå vakt om och värna detta våtmarkskomplex. Förutom åtgärder för fåglarnas och naturens i övrigt fromma har en mängd arbeten utförts för att förbättra tillgängligheten för besökare. Det fågeltorn, som år 1996 byggdes på strandängarna nedanför Hårby och den så kallade "Kokullen" på vikens västra sida, är bara ett exempel härvidlag.

Metodik

Även om inventeringsarbetet pågick under hela 2008 låg fokus på de häckande arterna och det var därför tätare mellan inventeringsbesöken under häckningsperioden, d.v.s. från mitten av mars till och med juli. Metodiken under arbetet med att avgöra hur många par av respektive art som häckade varierade beroende på fågelgrupp. För gäss utgjorde antalet observerade ungvullar ett minimimått på antalet häckande par medan antalet registrerade hanar av sim- och dykänder (brunand och kricka undantagna) visade hur många par av dessa arter som ansågs häcka. För många andra häckfågelarter användes dels ovan beskrivna metoder, men också en kombination av dessa, samt andra som t.ex. antalet spelande och/eller varnande individer (vadare) och antalet individer i kolonier (måsfåglar och fisktärna). Vissa arter, t.ex. tättingar häckande i vass och annan högvuxen vegetation, är mycket svårinventerade och har därför inte varit möjliga att inventera på ett bra sätt. För dessa har

mer eller mindre välgrundade bedömningar utgjort grund för angivna antal.

När det gäller den del av inventeringen som avser förekomsten av rastande och förbisträckande arter bygger resultaten på författarens egna iakttagelser, men också på observationer från ett stort antal besökande ornitologer som har rapporterat sina fynd i "Svalan" (eller Artportalen). Den metodik som använts vid årets inventering är i stort sett densamma som vid tidigare inventeringar vilket gör att en någotsånär rättvis jämförelse kan göras mellan dem.

Resultat

Nedan följer en redovisning av resultatet av 2008 års inventering för samtliga de fågelarter som observerades och som på något sätt är knutna till eller beroende av våtmarksmiljön i och kring Hjälstaviken. Utöver resultaten från årets inventering görs också genomgående jämförelser med resultaten från tidigare inventeringar, d.v.s. de som genomfördes 1974, 1988 och 1997. I den första avdelningen redovisas fakta för de arter som har registrerats, eller bedömts, som häckande vid åtminstone någon av de fyra inventeringarna medan resterande arter därefter redovisas.

Fakta om arter som konstaterats häcka

För varje art lämnas uppgifter om hur många par som registrerats som häckande vid de fyra inventeringarna (Understruket antalsuppgift = bedömt antal). Därtill lämnas uppgifter om arten finns med som hotad, och i så fall tillhörande vilken kategori, enligt Rödlistan från 2010. I övrigt redovisas även den nuvarande trenden för artens förekomst som häckande och/eller rastande vid Hjälstaviken [inom hakparentes; +/+++ = arten har ökat, - = arten har minskat, 0 = artens status är oförändrad samt ? = artens status är osäker], d.v.s. hur uppträdandet eventuellt har förändrats.

Knölsvan [+]

5 par (1974: 1, 1988: 1 och 1997: 4)

En årlig, men fåtalig häckfågel. Årets resultat är det högsta som registrerats vid inventeringarna. Uppgifter om antalet häckande par finns

från flertalet år under perioden och innan restaureringsåtgärderna fanns vanligtvis bara ett, ibland två, par. Arten svarade positivt på åtgärderna vilket fyra par 1997 visar. Under 2008 lyckades minst fyra av fem par med häckningen (8, 7, 6 respektive 5 ungar). Svanfamiljerna försvann dock från viken, troligen ut i Ekolsundsviken, och efter den 11 juli fanns ingen av dem kvar. Födobrist? Utöver de häckande paren fanns ytterligare några par i viken under häckningstid, men dessa skred av allt att döma inte till häckning.

Restaureringsåtgärderna resulterade i ett högre vattenstånd under våren och återskapandet av den blå bården. Detta innebar ett förbättrat näringsunderlag samtidigt som större arealer öppna vattenytor också hade en positiv effekt för knölsvanen. Det framtida hot mot arten som den i landet kraftigt expanderande sångsvanen spåddes kunna bli har dock kommit på skam i och med att den ännu inte har etablerat sig här. I många andra sjöar där sångsvanen börjat häcka har den drivit bort de knölsvanar som tidigare regelbundet häckade.

GRÅGÅS. FOTO: ULF FRANZÉN

Grågås [++]

≥139 par (1974: 0, 1988: ≥12 och 1997: ≥77)

Grågåsen är numera en allmän häckfågel i Hjälstaviken. Eftersom boräkning inte är möjlig att genomföra, paren gömmer sina bon väl, får antalet registrerade ungpullar vara ett mått på hur många par det som minst häckar. Vid årets inventering räknades som mest 139

kullar vilket är nära en fördubbling jämfört med 1997. Utöver alla häckande par fanns även stora antal icke häckande fåglar under hela våren och försommaren, som mest cirka 1 500 ex. i början av april. Arten är relativt ny som häckfågel i Hjälstaviken. Vid den första inventeringen saknades den medan det registrerades minst tolv häckande par 1988. Det var i början av 1980-talet som grågåsen på allvar etablerade sig på lokalen och därefter har antalet par skjutit i höjden (se bilaga).

Samtidigt som grågåsen blivit en allt vanligare häckfågel vid Hjälstaviken har också antalet rastande under sensommaren och hösten ökat explosionsartat. Högsta antal som registrerades under inventeringsåren var 1 170 ex. 1988, 4 655 ex. 1997 samt minst 23 000 ex. 2008. Maxantalet hösten 2008 nåddes redan den 26 augusti och är också, med råge, det högsta någonsin för lokalen.

Grågåsens snabba etablering som häckfågel vid Hjälstaviken är i linje med den allmänna ökning som arten har visat i hela södra delen av landet. Häckningarna lyckas väl och antalet rastande på de sedvanliga rastlokalerna har ökat häpnadsväckande snabbt, inte minst vid Hjälstaviken, sedan 1980-talet. Inplantering av grågäss i Mälaren, ändrade brukningsmetoder inom jordbruket (bl.a. större arealer höstsådd) och lägre jakttryck i hela Europa är några förklaringar till den positiva utvecklingen. Den genomförda restaureringen med bl.a. höjt vårvattenstånd och fräsning av strandängar har gynnat arten än mer.

Kanadagås [++]

33 kullar

(1974: 0, 1988: ≥9 och 1997: 20)

Kanadagåsen har etablerat sig som en allt vanligare häckfågel under samma tidsperiod som grågåsen. Även om arten ökat kontinuerligt är antalet häckande par inte alls på samma nivå som grågåsen. Vid den senaste inventeringen bedömdes antalet kullar (=minsta antal häckande par) vara 33 och det är en ökning med två tredjedelar jämfört med 1997.

Flockar av rastande kanadagäss uppträder vid Hjälstaviken vår och höst, men antalet

under hösten har minskat avsevärt under perioden 1974-2008, framför allt under 1990-talets början. Detta avspeglas väl i maxantalet rastande under inventeringsåren; cirka 1000 ex. 1988, 26 ex. 1997 samt 150 ex. 2008.

På samma sätt som för grågås förklaras tillväxten efter 1988 åtminstone delvis av restaureringsåtgärderna under 1990-talet. Det kan för övrigt nämnas att de häckande paren i Hjälstaviken i huvudsak placerar sina bon i vass, d.v.s. i en i övriga Mälaren ovanlig häckningsmiljö.

Snatte- rand [++]

32 par (1974: 0, 1988: 1 och 1997: 0)

De 32 par som bedömdes häcka 2008 är det i särklass högsta antal som inräknats. Snatte- randen har ökat explosionsartat jämfört med den föregående inventeringen då arten inte ens registrerades som häckande. Redan tre år senare noterades dock tolv häckande par och lika många året därpå. Under de därpå följande åren överträffades aldrig detta antal förrän 2008 då den tidigare högstanoteringen plötsligt nära tredubblades. Av 32 par lyckades åtminstone sju med häckningen och fick ut vardera 8-11 ungar.

Den mycket kraftiga uppgången i antalet häckande par till 2008 är svår att förklara. Snatte- randen räknas inte som någon typisk "strandängsart" och tillhör därför inte de arter som gynnas speciellt av restaureringsåtgärder (de åtgärder av det slaget som genomförts vid Hjälstaviken ägde för övrigt rum för mer än tio år sedan). Arten har dock generellt haft en positiv utveckling i Uppland under senare år vilket sannolikt är en delförklaring till uppgången i Hjälstaviken.

Kricka [?]

Några få par (1974: ?, 1988: ? och 1997: ?)

Arten är mycket svårinventerad och ytterst få häckningar (=kullar) har för övrigt konstaterats genom åren. De nya erfarenheter om krickans förekomst som häckfågel som erhållits under senare år gör att de resultat som redovisats från tidigare inventeringar nu får anses vara för höga. Inga antalsuppgifter lämnas därför om artens förekomst som häck-

fågel, men krickan häckar sannolikt årligen om än med få par.

Även om krickan endast häckar fåtaligt i Hjälstaviken har lokalen ändå stor betydelse som rast- och ruggningslokal för arten. Kricka rastar och översomrar årligen i relativt stora, om än varierande, antal under en stor del av den isfria perioden. Under 2008 inräknades som mest cirka 660 ex. under våren (15 april), cirka 550 ex. under sommaren (11 juli) och cirka 1 100 ex. under förhösten (14 augusti). Detta blev den högsta noteringen under året, men hundratals krickor var närvarande under hela hösten. Några hundra fanns fortfarande kvar i början av november. Årets toppnotering är inte något rekord. Hösten 1998 inräknades vid ett tillfälle hela 2 500 ex. vilket är den överlägset högsta summan någonsin vid lokalen.

Gräsand [+]
≥130 par (1974: 30, 1988: 31 och 1997: 87)
Det häckande beståndets storlek låg på samma nivå, cirka 30 par, både 1974 och 1988, men hade tredubblats till 1997. Den största ökningen mellan 1988 och 1997 ägde sannolikt rum efter restaureringsåtgärderna kring mitten av 1990-talet. I motsats till årtä och skedand har dock gräsanden fortsatt att öka, cirka 50% fler 2008, efter 1997. Trots det stora antalet häckande par 2008 noterades endast 17 lyckade häckningar. Som vanligt rastade många gräsänder under en stor del av sommaren och hösten; som mest inräknades cirka 1 000 ex. den 19 september.

Gräsanden svarade som övriga simänder positivt på restaureringsåtgärderna som innebar ett förbättrat näringsunderlag och större vattendjup. Arten är dock mer flexibel i sitt val av habitat än de andra och därmed inte lika beroende av dylika åtgärder. Detta kanske är en delförklaring till att den har fortsatt att öka efter 1997. På grund av sin talrikhet och större flexibilitet vid val av boplats är gräsanden också en svårinventerad art.

Årtä (Rödlistad: VU) [-]
9 par (1974: 7, 1988: 2 och 1997: ≥21)
Antalet häckande par minskade från sju till

Faktaruta. Hotkategorier enligt den svenska rödlistan.

NT = Missgynnad
VU = Sårbar
EN = Starkt hotad
CR = Akut hotad
RE = Försvunnen
DD = Kunskapsbrist

bara två mellan 1974 och 1988, men ökade sedan till minst 21 år 1997, som en följd av de restaureringsåtgärder som genomfördes kring mitten av 1990-talet. Arten minskade kraftigt under början och mitten det första årtiondet på 2000-talet, men har sedan stabiliserats på en lägre nivå (nio par 2008) under de allra senaste åren. Ingen kull konstaterades 2008.

Årtän räknas som den mest hävdgynnade av simänderna. Det höga antalet häckande par 1997 kan åtminstone delvis förklaras av att näringsrikedomen då var som högst efter de nyligen genomförda restaureringsåtgärderna.

Skedand (Rödlistad: NT) [+]
28 par (1974: 20, 1988: 7 och 1997: 29)
Efter att ha minskat med två tredjedelar från 1974 till 1988 fyrdubblades antalet fram till 1997. Antalet par låg kvar på denna nivå 2008, men antalet häckande par har varierat under perioden 1997-2008. Åtminstone sex lyckade häckningar (observerade ungpullar) konstaterades 2008. Den största flocken som noterades var 45 ex. den 24 juni.

Skedanden har som andra simänder gynnats av de restaureringsåtgärder som genomförts och det är förklaringen till den positiva utvecklingen. Arten gynnas nämligen av god hävd.

Brunand (Rödlistad: NT) [+]
5 par (1974: 3-4, 1988: 1-2 och 1997: 0)
Vid den förra inventeringen noterades inga häckningsindicer, men under 2008 registrerades fem häckande par. Även om ingen häckning ägde rum 1997 har brunanden tidigare häckat fåtaligt i Hjälstaviken. Trenden är

uppåtgående efter 1997 och arten är numera en årlig, men fåtalig, häckfågel. Åtminstone två par lyckades med häckningen, honor med vardera två ungar sågs, 2008. Under våren iaktogs som mest 17 hanar och två honor den 10 april.

Brunanden häckar gärna i skrattnåskolonier där den kan finna skydd mot predatorer. En förklaring till den positiva utvecklingen kan därför vara skrattnåsens stora ökning under senare tid.

Vigg [-]

1 par (1974: cirka 10, 1988: 2 och 1997: 6) Arten har under hela tidsperioden varit en fåtalig häckfågel som också varierat märkbart i antal häckande par. Endast ett häckande par 2008, som uppenbarligen inte heller lyckades producera någon avkomma (ingen kull sågs), tyder på en negativ trend vilket är oroväckande inför framtiden. Trots denna enda häckning iaktogs arten regelbundet som rastande i varierande antal, som mest registrerades cirka 165 ex. den 21 april.

Varför viggen för närvarande tycks minska i antal som häckande, samtidigt som brunanden istället ökar, är svårt att förklara. Båda arterna placerar sina bon i skydd av skrattnåsarna.

Knipa [0]

0 par (1974: 1, 1988: 0 och 1997: 1) Ingen häckning konstaterades 2008. Enstaka häckningar har konstaterats under åren, men arten tillhör inte de årliga häckfågelnarna (brist på lämpliga hålträd och holkar). Knipan uppträder dock regelbundet som rastande, främst under våren, men under 2008 var den ovanligt fåtalig. Som mest noterades minst 15 ex. den 11 mars vilket är ett lågt antal jämfört med många tidigare vårar. Under hösten iaktogs endast några få individer vilket dock är normalt för lokalen.

Smådopping [+]

2 par (1974: 0, 1988: 0 och 1997: 0)

Två par häckade och minst tre ungfåglar sågs vid några tillfällen under sommaren och hösten i den södra delen av viken. Dessutom

sågs tillfälligt en adult den 10-17 april utanför fågeltornet och en adult i den blå bården nedanför Stora backen i nordost den 27-29 april.

Det är första gången smådopping har konstaterats häcka i Hjälstaviken, men det har funnits misstankar om häckning även under åren närmast innan, framför allt i sydost. Här finns lämpliga biotoper med översvämmade strandängar, vasspartier och en i övrigt vegetationsrik miljö. Arten har blivit en alltmer frekvent besökare i reservatet efter de stora restaureringsåtgärderna under 1990-talet.

Skäggdopping [+]

30 par (1974: 8, 1988: 14 och 1997: 15) Häckar årligen och har ökat i antal efter 1974. Antalet häckande par nästan fördubblades mellan 1974 och 1988, men låg kvar på ungefär samma nivå 1997. Därefter skedde en ny fördubbling av det häckande beståndet fram till 2008. Trots 30 häckande par 2008 observerades bara på sin höjd ett tiotal kullar vilket indikerar att många par misslyckades med häckningen.

Den kraftiga ökningen hänger samman med restaureringsåtgärderna. Ett ökat vattenstånd med större arealer fria vattenytor och god tillgång på föda (småfisk) är positivt för arten.

Rördrom (Rödlistad: NT) [+]

6 hanar (1974: 3-4, 1988: 2 och 1997: 3) Även om inga bofynd har gjorts visar de årliga iakttagelserna av flygande rördrommar under ungarnas matningsperiod att arten är en regelbunden häckfågel. Årets resultat, sex hanar, är en fördubbling jämfört med den föregående inventeringen, men det har varit stora variationer i antal under mellanliggande år. Under 2008 sågs flygande rördrommar endast mycket sporadiskt under matningsperioden vilket indikerar att häckningsresultatet var dåligt.

Ökningen i antalet tutande hanar efter 1997 är sannolikt mest en följd av de senaste årens milda vintrar (hög dödlighet under stränga vintrar, särskilt hos de som försöker övervintra i landet). Det fanns farhågor att

restaureringsåtgärderna, i första hand då vassbekämpningen, skulle påverka arten negativt, men så tycks inte ha skett. Att det inte blev så kan bero på att den vassareal som bearbetades var förhållandevis begränsad.

Brun kärrhök [+]
6 par

(1974: 4 par, 1988: 3 par och 1997: 7 par)
Årets första bruna kärrhök observerades redan den 29 februari vilket är drygt tre veckor tidigare än normalt. Sex häckande par är i linje med de vanligtvis fem till sju par som under en följd av år registrerats som häckande vid Hjälstaviken. Häckningsresultatet blev dock ett av de sämsta på många år och endast fem ungar blev flygga. Utöver de häckande paren observerades regelbundet några yngre, icke häckande individer vid viken.

Tack vare en generellt positiv populationsutveckling i landet under slutet av 1900-talet ökade antalet häckande par även vid Hjälstaviken efter 1988. Även restaureringen har sannolikt bidragit till detta genom ett ökat antal bytesdjur, t.ex. fågelungar, groddjur och vattensork. Huruvida det höjda vattenståndet

BRUN KÄRRHÖK. FOTO: GÖRAN HAGLUND

under våren påverkat häckningsutfallet negativt är dock svårt att uttala sig om.

Vattenrall [-]

Cirka 50 par
(1974: "talrik", 1988: cirka 15-35 och 1997: cirka 75-100)

Arten är en tämligen vanlig häckfågel, men varierar i antal beroende på hur stränga vinterrarna är. Vattenrallen lever ett undångömt liv i vass och är därför mycket svår att inventera. Angivna antalsuppgifter bygger i huvudsak på hur många rallar som hörts i samband med inventeringsbesök under nätter, men också under övriga tider av dygnet. Uppgifterna är därför mycket osäkra, men ger ändå en uppfattning om beståndets storlek under angivna år. Under 2008 uppskattades antalet häckande par till i storleksordningen ett 50-tal. Det är klart färre än 1997, men fler än 1988. Vid inventeringen 1974 gjordes inga försök att bedöma antalet, men vattenrallen var talrikt förekommande. Även om arten varierar mer eller mindre kraftigt mellan åren råder det inga tvivel om att den i ett längre perspektiv, d.v.s. efter 1974, har minskat i antal. Minskade arealer vass och ett högre vattenstånd under häckningstid förklarar åtminstone en del av denna nedgång.

Småfläckig sumphöna (Rödlistad: VU) [?]
2 spelande hanar

(1974: 5, 1988: 2 och 1997: 10)

Arten förekommer årligen, men antalet spelande hanar varierar kraftigt mellan åren (mellan två och tio under den senaste tioårsperioden). Hur många par som eventuellt häckar är okänt då sumphönsen håller sig väl dolda i starr- och fräkenmader och därför sällan ses. Att ingen spelande hördes efter 30 maj 2008 kan tyda på att de skred till häckning.

Kornknarr (Rödlistad: VU) [+]
5 spelande (1974: 0, 1988: 1 och 1997: 5)

Fem spelande hanar registrerades 2008, d.v.s. lika många som vid den förra inventeringen. Årets hanar tystnade i mitten av juni vilket indikerar att de skred till häckning. Flertalet av de hanar som hördes 1988 samt 1997 spelade

istället långt in på sommaren och mycket talar för att dessa aldrig skred till häckning.

Kornknarren har under senare år, sakta men säkert, blivit allt vanligare i Uppland och det gäller även Hjälstaviken. Mycket talar för att den i allt större omfattning etablerar sig som häckande på icke bearbetade strandängar runt Hjälstaviken. Det är därför av stor vikt att man beaktar artens krav och undantar vissa ytor från fränsningsinsatser vid framtida restaureringsåtgärder.

Rörhöna

[+]

5 par (1974: 5-7, 1988: 1 och 1997: 2)

Årets fem par innebär att arten har återhämtat sig efter att under en lång följd av år fört en tynande tillvaro och då inte ens varit årsvis förekommande. Vid den första inventeringen fanns här minst lika många par som 2008, men dessa var intimt förknippade med den stora skrattmåskoloni som då fortfarande fanns kvar. Flertalet rörhöns försvann därför i samband med att skrattmåsa inte återkom för att häcka året därpå. Att rörhöns sedan några år har återkommit beror åtminstone delvis på restaureringsåtgärderna som har gjort att lämpliga biotoper skapats samt att skrattmåsa har återetablerat sig i stort antal. Flertalet av årets rörhöns häckade i skydd av skrattmåskolonierna och åtminstone två av paren fick ut ungar.

Sothöna

[++]

Minst 280 par (1974: cirka 15, 1988: 14 och 1997: minst 174)

Arten var fram till då restaureringen påbörjades i mitten av 1990-talet en fåtalig häckfågel i Hjälstaviken, men har därefter ökat mångdubbelt i antal. Redan 1997 inräknades minst 174 par och vid den senaste inventeringen minst 280 par. Sothönsen anlände i mängd redan under mars 2008 och den 25:e sågs cirka 1 100 ex. i vakar i den annars ännu isbelagda viken, det enskilt högsta antalet gamla fåglar som räknades under året. Häckningarna lyckades mycket bra och ett stort antal kullar registrerades. Dock försvann alla sothöns så småningom från viken, de gamla fåglarna i början av juli och årsungarna i

början av augusti.

Sothönan är den art som, i procent, ökat mest efter restaureringen. En av åtgärderna var att på konstgjord väg, en damm vid utloppet, höja vattenståndet under våren vilket förbättrade näringsbetingelserna samt ökade tillgången på skyddade boplatser (tuvor och buskar i bl.a. den återskapade blå bården). Även om många par skrider till häckning och producerar många ungar är det ett återkommande fenomen att sothönsen, som 2008, lämnar viken under sommaren. Vad detta beror på är inte känt, men födobrist och/eller högt predatortryck är möjliga orsaker.

TRANA. FOTO: GÖRAN HAGLUND

Trana

[+]

3 par (1974: 0, 1988: 0 och 1997: 1)

Arten är ett sentida nytillskott som häckfågel vid Hjälstaviken. Vid de två första inventeringarna konstaterades inga häckningar, men 1997 fanns här ett par och 2008 registrerades tre häckningar. Av årets tre par lyckades åtminstone ett med häckningen.

Trana häckar numera årligen, men antalet häckande par har ökat endast långsamt sedan den första häckningen för över tio år sedan. Under samma period har dock antalet översomrande och rastande under hösten stigit brant (se bilaga). År 1997 var antalet översomrande som mest 90 ex. i mitten av augusti och i samband med höstflyttningen ökade antalet rastande till som mest 315 i mitten av september. Under 2008 sågs arten regelbundet under hela perioden april till

oktober och under hösten kulminerade antalet rastande i början av oktober då så många som 3 340 ex. inräknades. Ibland ses stora antal på sträck under hösten och 2008 var inget undantag. Den 25 september noterades 1 180 ex. på sträck mot sydväst och den 7 oktober hela 2 310 ex. Det fanns rastande tranor fram till slutet av oktober och så sent som den 8:e observerades åtta lämna viken med sydlig kurs.

Arten har ökat markant runt om i landet under senare tid och den positiva utvecklingen vid Hjälstaviken är en spegling av detta. Här finner de utomordentliga näringsbetingelser på vidsträckta åkerfält och ängar samt ett effektivt skydd mot predatorer, i första hand räv, när de tillsammans övernattar i vikens vassområden. I samband med att antalet tranor som uppträder här under hösten har ökat har en senareläggning av bortflyttningen uppmärksammas och kulmen nås numera två till tre veckor senare än tidigare.

Mindre strandpipare [+]

6 par (1974: 0, 1988: 2 och 1997: 5)

Efter att tidigare bara ha häckat med enstaka par vissa år har arten efter restaureringen ökat i antal par och bedöms numera vara en årlig häckfågel. Rotorkultivering av vass har haft en avgörande betydelse för denna utveckling. De vegetationsfattiga gyttjebankar som därmed skapats utgör viktiga häcknings- och näringsbiotoper. Utöver de häckande fåglarna rastade även andra gamla individer på gyttjebankarna utanför fågeltornet från slutet av juni till slutet av juli 2008.

Tofsvipa [-]

78 par

(1974: 18, 1988: minst 91 och 1997: 89)

Antalet par som bedömdes häcka vid årets inventering, 78, är något lägre jämfört med både 1988 och 1997, men fortfarande avsevärt mycket högre än de 18 par som inräknades vid den första inventeringen. Att arten ökade så kraftigt mellan 1974 och 1988 berodde på de restaureringsåtgärder i mindre skala som genomfördes redan i mitten av 1980-talet då en del tuvängar kring viken frästes. Det

minskade antalet par, om än i ringa omfattning, som registrerats efter 1997 kan kanske vara en följd av senare restaureringsåtgärder, d.v.s. i första hand dämnet vid utloppet. Det höjda vattenståndet under den tidiga våren har gjort att lämpliga häckningsmiljöer i viss utsträckning har översvämmats. Å andra sidan häckar många tofsvipor, 34 par 2008, på åker- och ängsmarker kring viken, en i många avseenden utsatt miljö. En annan förklaring till något färre häckande par 2008 kan vara ett ökat predatortryck från främst räv, en art som återhämtat sig efter många års tillbakagång orsakad av skabb.

Det är svårt att bedöma ungfågelproduktionen, men under eftersommaren och hösten 2008 sågs som mest cirka 1 700 tofsvipor i flockar i viken. Även om inte alla dessa har sitt ursprung vid Hjälstaviken indikerar det stora antalet ett gott häckningsresultat.

Enkelbeckasin [-]

Minst 25 par (1974: "talrik", 1988: "talrik" och 1997: 60-100)

Angivna antal får ses som grova uppskattningar. Arten är mycket svårinventerad och redovisade antalsuppgifter bygger på hur många spelande som observerades under våren. Enkelbeckasinerna spelar dessutom över stora ytor och det är svårt att knyta en individ till ett visst revir. Det redovisade antalet för 2008 är avsevärt lägre jämfört med 1997, men båda innehåller således stora mått av osäkerhet. En allmän känsla hos de som regelbundet besökt Hjälstaviken under en lång följd av år är dock att arten har minskat som häckfågel under den senaste tjugoårsperioden. Den rastar likväl fortfarande talrikt inom hela området både vår och höst. Så sent som den 4 november stöttes inte mindre än 61 exemplar på strandängarna kring Trögdbodiket.

Storspov (Rödlistad: NT) [-]

0 par (1974: 1, 1988: 0 och 1997: 0)

Storspoven är sedan drygt 30 år utgången som häckfågel vid Hjälstaviken, men ett par finns fortfarande kvar cirka 2,5 km VNV om reservatet. Arten ses dock regelbundet som rastare och genomflyttare i varierande antal

under både nord- och sydsträcket. Under våren 2008 registrerades som mest 61 ex. mot NO den 16 april, 89 ex. mot NO den 22 april samt 69 ex. mot N den 24 april. Även under sydsträckande registrerades några relativt stora antal; 54 rastande den 27 juni och 40 sträckande ex. den 23 juni. Storspoven har generellt minskat kraftigt i landet under senare tid, en följd av torrläggning av ängsmarker och dränering av jordbruksmark.

Rödbena [+]

10 par (1974: 0, 1988: 3 och 1997: 13)

Tio häckande par är i linje med beståndets storlek under de senaste tio åren (undantaget 2007 då bara fem par häckade). De 13 par som registrerades vid den förra inventeringen var resultatet av genomförda restaureringsarbeten åren närmast innan. Vattenståndshöjning i kombination med fräsning av tuvmarker och rotorkultivering av vass gjorde att antalet häckande par snabbt växte. Rödbenan gynnas starkt av beteshävd och översilade strandängar med smärre vattensamlingar. De tre par som häckade 1988 var troligen en följd av motsvarande, fast smärre åtgärder, som vidtog åren innan.

Rastande rödbenor uppträder regelbundet både vår och höst vid Hjälstaviken. Tidvis kan det vara tvåsiffriga antal; som mest inräknades 20 ex. den 27 april och 45 ex. den 24 juni 2008.

Dvärgmåsa [++]

24 par (1974: 0, 1988: 0 och 1997: 0)

Arten har tillkommit som regelbunden häckfågel i Uppland under senare tid och etableringen i Hjälstaviken är en följd av detta. Den första häckningen ägde rum 1998 och därefter har antalet par ökat stadigt. Innevarande år bedömdes antalet par till 24 vilket är rekord. Dvärgmåsen har ökat kontinuerligt även som rastare och genomflyttare under våren (slutet av april – maj). Från 2008 kan 88 födosökande ex. den 5 maj och cirka 70 ex. dagen innan nämnas. Under hösten observeras den mer regelbundet och betydligt fåtaligare, från mitten av juli till början av september. Detta år sågs bara några få individer.

DVÄRGMÅS. FOTO: GÖRAN HAGLUND

Enstaka häckningar av dvärgmåsa har rapporterats långt tidigare (1901 och 1930) i Hjälstaviken, men dessa var bara tillfälliga förekomster. Arten häckar numera årligen vilket är en följd av dels en utvidgning av utbredningsområdet i Sverige och dels de genomförda restaureringsåtgärderna. Paren placerar ofta sina bon helt öppet på de gyttjebankar som bildas, men också i andra utsatta lägen. Många par häckar även i skrattnåskolonierna. Häckningsresultatet har dock genomgående varit uselt. Endast en flygg ungfågel har observerats under alla dessa år. Vad det dåliga resultatet beror på är svårt att säga, men predation och dåliga väderbetingelser är några orsaker.

Skrattmåsa [++]

Cirka 3 300 par (1974: cirka 1 000, 1988: 42 och 1997: 383)

Cirka 3 300 par bedömdes häcka 2008 och det är det högsta antalet som hittills har registrerats. Många par lyckades dessutom med häckningen och mängder av ungar producerades. Utöver de häckande fåglarna rastade också stora mängder skrattnåsar under vårsträcket i april, som mest uppskattades antalet i viken till cirka 15 000 den 15 april.

Vid den första inventeringen häckade fortfarande cirka 1 000 par, men av okänd anledning försvann plötsligt kolonin mitt under häckningssäsongen. Arten saknades sedan som häckfågel under ett antal år och återkom inte förrän under andra halvan av

1980-talet. Vid inventeringen 1988 inräknades 42 par och antalet höll sig kvar på en låg nivå en bit in på 1990-talet. Som en följd av restaureringen började beståndet att öka och efter i storleksordningen 383 par 1997 har det närmast vuxit explosionsartat. Goda näringsbetingelser och utmärkta boplatser på skyddade vegetationsrika holmar har gynnat arten.

Fiskmås [+]

11 par (1974:2, 1988: 1 och 1997: 4)

En fåtalig, men årlig häckfågel, där antalet häckande par har stigit sakta men säkert sedan mitten av 1990-talet. Samtliga häckande par 2008 hade sina bon på små holmar och de flesta i, eller i närheten av, skrattmåskolonier. Åtminstone några par fick ut flygga ungar. Även fiskmåsen har gynnats av restaureringen som skapat goda födobetingelser och fina häckningsmiljöer (små holmar omgärdade av vatten).

Gråtrut [0]

5 par (1974: 1, 1988: 1 och 1997: 5)

Fem par häckade såväl 1997 som 2008, men under den mellanliggande perioden har beståndet haft ett uppsving följt av en nedgång. Antalet par ökade efter restaureringen och beståndet hade en topp i början av 2000-talet (cirka 15 par 2000). Därefter har gråtruten minskat i antal, inte bara vid Hjälstaviken utan i landet som helhet, och det anses bero på bland annat ändrad sophantering och att många drabbats av den s.k. "måsdöden". Inget av paren lyckades av allt att döma med häckningen 2008 då inga ungar observerades. Utöver de häckande paren sågs också yngre, icke häckande gråtrutar regelbundet rasta och proviantera i viken under hela den isfria delen av 2008.

Fisktärna [++]

Cirka 115 par (1974: 2, 1988: 24 och 1997: 46)

Arten har häckat årligen sedan åtminstone 1970-talet och årets resultat, cirka 115 häckande par, är det högsta som hittills registrerats. Antalet par har stigit fortlöpande sedan den

FISKTÄRNA. FOTO: GÖRAN HAGLUND

första inventeringen, särskilt efter mitten av 1990-talet. Några av de par som häckade 2008 misslyckades med häckningen på grund av högt predatortryck, men flertalet lyckades ändå producera ungar.

Fisktärnan är en av många arter som har haft en positiv beståndsutveckling efter restaureringen. Tillgången på skyddade häckplatser ökade som en följd av att gyttebankar skapades och att vassområden bearbetades med rotorkultivator. God tillgång på småfisk, såväl i Hjälstaviken som i närliggande delar av Mälaren, har också bidragit till den positiva utvecklingen.

ÄNGSFIPLÄRKA. FOTO: GÖRAN HAGLUND

Ängsfiplärka [0]

73 par (1974: cirka 50, 1988: 72 och 1997: 89)

Under 2008 bedömdes antalet häckande par vara 73; d.v.s. i paritet med 1988, men något färre par jämfört med den föregående

inventeringen. Ängspiplärkan gynnas av betade strandängar och ängsmarker samt av att tuvängar frästs i omgångar. Att antalet par var betydligt lägre 1974, cirka 50, berodde sannolikt på att betetrycket då var lågt och att igenväxningen därmed accelererade. Att beståndet inte har ökat efter restaureringen i mitten av 1990-talet kan delvis bero på att vattenståndet under våren och försommaren är högre än tidigare. Detta missgynnar inledningsvis arten, men förmodligen är det så att många par skrider till häckning i ett senare skede när vattnet sjunkit undan. Taxeringen av antalet häckande par sker således först efter det att vattenståndet reducerats, d.v.s. i maj.

Gulärsla

[0]

84 par (1974: 32, 1988: 68 och 1997: 97)
Resultatet för 2008, i storleksordningen 84 par, är något färre än vid den förra inventeringen, men ändå högre jämfört med 1988 och avsevärt mycket högre än de uppskattningsvis 32 par som bedömdes häcka 1974. Att antalet var så lågt 1974 berodde sannolikt på ett lågt betetryck och att igenväxningen av vikens strandängar då hade fortgått en tid. De fräsningsarbeten av strandängar och tuvmarker som genomfördes i mitten av 1980-talet,

GULÄRLA. FOTO: GÖRAN HAGLUND

och i än högre utsträckning kring mitten av 1990-talet, med efterföljande betesdrift har haft önskvärd effekt så till vida att antalet häckande par har ökat markant. Att antalet häckande par var färre 2008 jämfört med 1997 kan bero på en viss igenväxning av de ytor som bearbetades under 1990-talet. Gulärslan kräver fuktiga, dock inte för hårt betade, strandängar för att trivas och har vid Hjälstaviken sin största förekomst i landskapet.

Näktergal

[+]

18 par (1974: 2, 1988: 14 och 1997: 7)

Årets resultat, 18 par, är det högsta som registrerats och en kraftig uppgång jämfört med de sju par som inräknades vid den föregående inventeringen. År 1974 taxerades endast två häckande par, men 1988 hade antalet ökat till 14 par. Arten har således varierat kraftigt mellan inventeringstillfällena, men efter den generellt negativa trend som ägde rum under främst 1990-talet i Uppland har arten åter ökat. Näktergalen har dock genomgående varit en årlig häckfågel vid Hjälstaviken sedan den första inventeringen.

Buskskvätta

[-]

36 par (1974: 50, 1988: 60 och 1997: 29)

Efter en kraftig nedgång i antal par mellan 1988 och 1997, d.v.s. en följd av att högväxt örtvegetation och videbuskage togs bort i samband med restaureringen på 1990-talet, ökade antalet något fram till 2008. Buskskvät-

BUSKSKVÄTTA. FOTO: GÖRAN HAGLUND

tan är en art som inte gynnas av åtgärder som innebär att örtvegetation och buskar tas bort.

Gräshoppsångare [0]
25 sjungande hanar (1974: 21, 1988: 25 och 1997: 27)

Resultatet från 2008 års inventering, 25 sjungande hanar, är i nivå med tidigare inventeringar. Trots de fräsningsarbeten som genomförts på tidigare örtrika strandängar och tuvmarker, en för arten optimal miljö, har populationen hållit sig på en jämn och nästan konstant nivå. En förklaring till detta skulle kunna vara att det har skett en omfördelning av individerna till andra busk- och örtrika delar av reservatet.

Vassångare [+]
1 par (1974: 0, 1988: 0 och 1997: 0)

En sjungande hane hördes i den norra delen av viken 22 april – 12 maj samt åter 21 juli – 11 augusti. Även om inga mer konkreta bevis för häckning, t.ex. bofynd, noterades talar uppehållet i sångaktiviteten för att häckning då genomfördes. Utöver denna hane hördes en annan sjunga tillfälligt i den södra delen 6 och 11 augusti.

Vassångaren häckar sedan länge regelbundet i länderna söder och sydost om Östersjön och antalet fynd i Sverige har ökat under senare år. Enstaka häckfynd rappor-

SÄVSÅNGARE. FOTO: GÖRAN HAGLUND

teras numera årligen. Denna i landet ännu mycket sällsynta häckfågel registrerades för första gången i Hjälstaviken redan 1967 då en sjungande hane hördes. Inga fynd gjordes inventeringsåren 1974, 1988 och 1997, men arten har annars rapporterats nästan årligen under den senaste 20-årsperioden. Mycket talar för att arten numera kanske också är en årlig häckfågel.

Sävsångare [0]
75-100 par (1974: talrik, 1988: talrik och 1997: talrik)

Arten häckar mer eller mindre allmänt i stora delar av reservatet. Eftersom den företrädesvis uppträder i ur inventeringssynpunkt svår-tillgängliga biotoper, t.ex. vass, videsnår och andra vegetationsrika miljöer, har inga försök att taxera antalet sjungande hanar gjorts. Det angivna antalet häckande par (=sjungande hanar) för 2008 bygger på en grov uppskattning, men får ändå anses som rimlig. Sävsångaren har även vid tidigare inventeringar registrerats som allmänt förekommande, men givetvis har det funnits variationer i antal häckande par under 35-årsperioden.

Kärrensångare [0]
2 sjungande hanar (1974: 0, 1988: 1 och 1997: 1)

År 2008 hördes en sjungande hane vid Hårby-parkeringen 6-12 juni och ytterligare en i ett mindre vassområde vid östra delen av Norra kullen 17-29 juni. Dessa två bedömdes dock inte häcka. Arten har genom åren påträffats förvånansvärt få gånger vid Hjälstaviken, trots att här finns lämpliga biotoper och den annars har ökat kraftigt i Uppland sedan slutet av 1970-talet.

Rörsångare [-]
Några hundra par (1974: talrik, 1988: talrik och 1997: talrik)

Arten häckar allmänt i reservatets bladvassområden. Eftersom den häckar i denna svårinventerade biotop har aldrig några satsningar på att försöka taxera populationens storlek gjorts. Den har dock bedömts som talrikt förekommande vid alla fyra inventeringarna.

Tabell 1. Antalet häckande par/revir av våtmarksberoende fågelarter vid Hjälstaviken 1974, 1988, 1997 samt 2008 (Understruken antalsuppgift anger bedömt antal häckande par).

Smådopping	0	0	0	2
Skäggdopping	8	14	15	30
Rördrom	3-4	2	3	6
Knölsvan	1	1	4	5
Grågås	0	≥12	≥77	≥139
Kanadagås	0	≥9	20	<u>33</u>
Snatterand	0	1	0	<u>32</u>
Gräsand	<u>30</u>	<u>31</u>	<u>87</u>	≥130
Kricka	?	?	?	?
Årta	7	2	≥21	<u>9</u>
Skedand	<u>20</u>	7	<u>29</u>	<u>28</u>
Brunand	3-4	1-2	0	5
Vigg	10	<u>2</u>	6	1
Knipa	1	0	1	0
Brun kärrhök	4	3	7	6
Vattenrall	talrik	<u>15-35</u>	<u>75-100</u>	<u>50</u>
Småfläckig sumphöna	5	2	10	2
Kornknarr	0	1	5	5
Rörhöna	<u>5-7</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>5</u>
Sothöna	cirka 15	14	≥174	≥280
Trana	0	0	1	3
Mindre strandpipare	0	2	5	6
Tofsvipa	18	≥91	<u>89</u>	<u>78</u>
Enkelbeckasin	talrik	talrik	<u>60-100</u>	≥25
Storspov	1	0	0	0
Rödbena	0	3	13	10
Dvärgmås	0	0	0	<u>24</u>
Skrattmås	cirka <u>1000</u>	42	<u>383</u>	cirka <u>3300</u>
Fiskmås	2	1	4	11
Gråtrut	1	1	5	5
Fisktärna	2	24	<u>46</u>	cirka 115
Ängspiplärka	<u>50</u>	<u>72</u>	<u>89</u>	<u>73</u>
Gulärta	<u>32</u>	<u>68</u>	<u>97</u>	<u>84</u>
Näktergal	2	14	7	18
Buskskvätta	<u>50</u>	<u>60</u>	29	36
Gräshoppsångare	21	25	27	25
Vassångare	0	0	0	1
Sävsångare	talrik	talrik	talrik	<u>75-100</u>
Rörsångare	talrik	talrik	talrik	<u>några 100</u>
Trastsångare	0	4	6	0
Härmsångare	2-4	2	0	5
Skäggmes	0	enstaka	talrik	talrik
Rosenfink	1	4	3	0
Sävspurv	talrik	talrik	talrik	<u>flera 100</u>

RÖRSÅNGARE. FOTO: ULF FRANZÉN

En mycket grov, och osäker, uppskattning av antalet häckande par 2008 stannar vid några 100 par. Arten har sannolikt minskat något under senare år då vassen har minskat något i utbredning.

Trastsångare (Rödlistad: NT) [-]
0 sjungande hanar (1974: 0, 1988: 4 och 1997: 6)

Arten var tidigare, från mitten av 1970-talet fram till slutet av 1990-talet, en mer eller mindre årligen förekommande gäst i vikens vassområden. En topp nåddes från slutet av 1980-talet fram till slutet av 1990-talet då fyra till sex sjungande hanar registrerades

SKÄGGMES. FOTO: ULF FRANZÉN

årligen och då den även konstaterades häcka vid några tillfällen. Under 2000-talets inledning har trastsångaren minskat drastiskt och är numera inte ens årlig. Vad nedgången beror på är svårt att säga, men det kan rimligtvis inte vara restaureringsåtgärderna som är orsaken. Det finns fortfarande vasspartier som borde passa arten väl.

Härmsångare [+]
5 sjungande hanar (1974: 2-4, 1988: 2 och 1997: 0)

Arten häckar nära nog årligen (1997 var ett undantag) med några få par, men årets resultat får ses som något bättre än normalt.

Skäggmes [++]
Talrik (1974: 0, 1988: enstaka och 1997: talrik)

Hur många par som skred till häckning 2008 är okänt då arten häckar och i övrigt lever sitt liv i tät bladvass. I samband med inventeringen hördes och sågs skäggmesar vid nästan varje besök under en stor del av året. Antalet varierade, men som mest noterades cirka 30 ex. vid flera tillfällen under oktober-november. Störst chans att träffa på skäggmes var i vikens södra vassar, men den registrerades också, dock i lägre antal, i övriga vassområden. Det är svårt att uttala sig om artens numerär, men säkerligen fanns det flera hundra individer i reservatet efter häckningssäsongen.

Skäggmesen invaderade Hjälstavikens bladvassområden i slutet av 1970-talet och är idag en årlig häckfågel som dock varierar starkt i antal. Arten övervintrar, men då den är känslig för kalla vintrar med födobrist kan hela populationer slås ut i samband med sträng och långvarig kyla. Ett par lägger dock flera kullar per säsong vilket snabbt kan kompensera bortfallet under kalla vintrar.

Rosenfink (Rödlistad: NT) [-]
0 par (1974: 1, 1988: 4 och 1997: 3)

Tillfälligt sjungande hanar noterades vid enstaka tillfällen i Stora Parnassen under maj 2008, men någon häckning blev det inte inom reservatet. Därutöver observerades enstaka individer sträcka förbi i slutet av juli och början av augusti.

SÅNGSVAN. FOTO: GÖRAN HAGLUND

Redan 1974 registrerades ett häckande par och några par häckade såväl 1988 som 1997. För ett 20-tal år sedan räknades rosenfinken som en årlig häckfågel vid Hjälstaviken, men den har sedan dess stadigt minskat i antal och är numera inte ens årligen förekommande

som häckande. Eftersom rosenfinken minskar i hela Uppland och inga för arten negativa åtgärder (t.ex. röjning av lövskog och videbuskage) har vidtagits inom reservatet får vi söka orsakerna till nedgången annorstädes.

Sävsparrv [0]
Flera 100 par (1974: talrik, 1988: talrik och 1997: talrik)

Sävsparrven har vid alla fyra inventeringstillfällena varit en allmän häckfågel och som sådan betecknats som talrikt förekommande. Eftersom den är väl spridd i svårtillgängliga biotoper som bladvass, buskmarker och andra vegetationsrika miljöer är den mycket svårinventerad och inte heller 2008 gjordes några försök att inventera artens utbredning och numerär. En mycket grov uppskattning, med utgångspunkt från förekomsten av sjungande och observerade hanar, av antalet häckande par stannar vid i storleksordningen flera 100 par.

SÄVSPARRV. FOTO: GÖRAN HAGLUND

Övriga fågelarter som observerades 2008.

Nedan följer en kortfattad sammanfattning av övriga under 2008 års inventering observerade, våtmarksberoende fågelarter med kommentarer om arternas status i området.

Mindre sångsvan

En observation under året; 1 adult rastade på de översvämmade strandängarna nedanför Stora backen den 21 april. Arten är sällsynt som rastare och förbisträckande.

Sångsvan

Ett par uppehöll sig regelbundet i framför allt den södra delen av viken under perioden april – början av juni. Parningsbeteenden observerades regelmässigt, men paret skred aldrig till häckning. Inga stora antal registrerades som rastande, men några höga sträcksummor kan nämnas; från våren 124 ex. mot N-NO den 29 februari och 128 ex. den 31 mars samt från senhösten 93 ex. mot SV den 6 november och 74 ex. den 21 november.

Ett par har häckat vid enstaka tillfällen under den senaste tioårsperioden och antalet rastande/förbisträckande vår och höst har ökat markant. Den positiva utvecklingen vid Hjälstaviken är åtminstone delvis en följd av att arten har ökat kraftigt som häckfågel i Syd- och Mellansverige under de senaste årtiondena. Par häckar numera i många vass- och vegetationsrika sjöar, men också i viltvatten, i bl.a. Uppland.

Sädgås (Rödlistad: VU)

Rastar regelbundet, både vår och höst, i stora antal. Våren 2008 inräknades som mest cirka 3 100 ex. och under hösten cirka 15 800 ex. Antalet rastande sädgäss har stigit kontinuerligt sedan början av 1980-talet, med vissa svackor under 1990-talet (se bilaga), då Hjälstaviken på allvar började hysa stora antal vår och höst. Tidigare observerades sädgäss mest som förbisträckande medan antalet rastande var fåtaliga och stannade mer kortvarigt. Vid inventeringen 1974 observerades inga nämnvärda antal som rastande. Vid nästa inventering, 1988, hade sädgäss börjat uppträda

mer regelbundet och som mest inräknades 580 ex. under våren och 1 500 ex. under hösten medan motsvarande antal för 1997 var minst 2 700 respektive 3 500 ex. Efter 1997 har antalet fortsatt att öka. Trenden har varit särskilt positiv under hösten medan antalet rastande under våren inte alls har stigit lika kraftigt. Maxantalet som registrerades hösten 2008 är rekord för Hjälstaviken och utgjorde en tredjedel av alla sädgäss som rastade i landet under hösten.

Hjälstaviken är en av få lokaler i Uppland som regelbundet hyser stora antal sädgäss under hösten. Under våren är förhållandet annorlunda i och med att det finns flera andra bra rastplatser. Det finns sannolikt flera skäl till att Hjälstaviken har blivit den viktiga rastlokal för sädgäss, och andra gåsarter, som den för närvarande är. Ett är att ett ökat jakttryck på tidigare traditionellt viktiga rastlokaler i Skåne har gjort att dessa minskat i betydelse till förmån för andra i Mellansverige, t.ex. Hjälstaviken. En annan trolig orsak är att Hjälstaviken kan erbjuda vila och skydd i ett Mälardalslandskap vars öppna jordbruksbygd kan bjuda på mycket goda näringsbetingelser.

Spetsbergsgås

Under våren rastade som mest 9 ex. den 4 – 6 mars medan förekomsten under hösten, som vanligt, var både mer omfattande och långvarig. Arten förekom då i varierande antal bland rastande sädgäss, som mest cirka 330 ex. från början av oktober till början av november. Det stora antalet denna höst överstiger med råge den tidigare rekordnoteringen; 141 ex. från föregående höst. Arten är numera ett återkommande och allt talrikare inslag i de stora sädgäsflockarna, framför allt under hösten.

Bläsgås

Under våren noterades som mest tolv rastande den 4 februari och den 4 mars. Högsta antalet från hösten var sex individer den 19 oktober. Arten rastar regelbundet i varierande antal varje vår och höst, men vanligtvis i små antal. Större mängder kan förekomma som en följd av ihållande vindar från sydost under hösten. Den 27 oktober 2006 inräknades cirka

200 ex., den högsta summan rastande bläsgäss som hittills observerats vid Hjälstaviken.

Fjällgås (Rödlistad: CR)
Under våren rastade som mest 21 fjällgäss den 7 – 8 maj och det blev också det högsta antal som registrerades under hösten, den 2 september. Utöver vår- och höstfynd fanns också en individ vid Hjälstaviken under en stor del av sommaren; 22 juni till 13 augusti.

Sedan "Projekt fjällgås" startade 1981 är arten numera en årlig rastare, ofta tillsammans med vitkindade gäss, vid Hjälstaviken både vår och höst. Efter att tidigare ha ökat i antal har det skett en viss stagnation under de allra senaste åren, i första hand under hösten. Om detta är en tillfällig företeelse eller om den kommer att fortsätta får framtiden utvisa. Fjällgåsprojektet ligger sedan 1999 "på is" som en följd av att bläsgåsgener påträffats hos fjällgässen.

Stripgås

Tre fynd av vardera 1 ex. (samma?) föreligger från 2008; den 7 maj, den 5 – 10 juni samt den 19 augusti – 21 september. Arten, som inte räknas som spontan i sin förekomst, observeras nästan årligen sedan drygt tio år tillbaka.

Dvärgkanadagås

En individ av denna ras av kanadagås observerades vid Hjälstaviken 21 augusti till 16 oktober. Ses mycket sällsynt i landet och denna fågel räknas för övrigt som sannolikt förrymd då den hålls i fångenskap i parker i Europa.

Vitkindad gås

Bortsett från en misstänkt häckning redan 1987 har hittills aldrig några säkra häckningsindicier erhållits. Som flertalet andra gåsarter har dock den vitkindade ökat mycket kraftigt som rastande vid Hjälstaviken, men i tresiffriga antal först 1996 (som mest 150 ex.). Innan dess var arten endast en tillfällig och fåtalig besökare. Under det första inventeringsåret observerades arten över huvud taget inte medan en till två individer registrerades våren

och hösten 1988. Vid den närmast föregående inventeringen, 1997, inräknades som mest 20 ex. under våren och sommaren, men under hela hösten fanns här en flock innehållande drygt 200 ex. Därefter har ökningen fortsatt och accelererat (se bilaga). Under 2008 rastade som mest 120 ex. under våren och inte mindre än 4 000 ex. under hösten.

Ursprunget för de vitkindade gäss som numera rastar i stora antal vid Hjälstaviken är oklart, men sannolikt rör det sig i huvudsak om ättlingar till den friflygande population som sedan många år tillbaka häckar i Stockholm (Skansen, Fjärderholmarna etc.). Under senare tid har dessa spritt sig ut från huvudstaden och arten häckar numera här och var i den uppländska skärgården. Vid Hjälstaviken finner vitkindade gäss, liksom andra gäss, utmärkta födobetingelser samt lugn och ro. Den arktiska populationen som flyttar över Östersjön berör normalt inte Uppland.

Prutgås

En observation har rapporterats från 2008; 120 ex. rastade den 11 oktober. Arten observeras sällsynt, ej årligen, som rastande och förbisträckande.

Rödhsad gås

En fjolårsfågel av denna sibiriska häckfågel rastade tillsammans med vitkindade gäss under perioden 24 augusti – 15 oktober. Säkerligen var det samma individ som tidigare under sommaren sågs tillsammans med vitkindade gäss inne i Stockholm. Huruvida fågeln var spontan i sin förekomst eller en "parkrymling" är svårt att säga. Arten är inte tidigare sedd vid Hjälstaviken.

Gravand

Ett par, vid ett tillfälle tillsammans med en tredje individ, rastade i viken under perioden 7 april – 5 maj. Därefter föreligger inga fynd under året. Enstaka individer eller par besöker i stort sett årligen Hjälstaviken tillfälligt under vår och höst. Under den senaste tioårsperioden har den blivit mer frekvent i sitt uppträdande här.

Bläsand

Under våren noterades som mest cirka 350 ex. rastande den 18 april och högsta antal under hösten var cirka 560 ex. den 2 oktober. Några individer fanns kvar under hela sommaren. Har för många år sedan konstaterats häcka sällsynt och är i övrigt regelbunden som översomrande i smärre antal.

Rastar årligen i varierande antal under en stor del av våren och hösten. Efter restaureringen på 1990-talet ökade antalet rastande markant som en följd av förhöjt vattenstånd under våren i kombination med fräsning av strandängar. Detta har sammantaget lett till förbättrade näringsbetingelser.

Stjärtand (Rödlistad: NT)

Både en hane och en hona sågs vid flera tillfällen under hela sommaren, men någon häckning kunde inte konstateras. Arten har för övrigt aldrig noterats som häckfågel i viken. Den rastade regelbundet i varierande antal under våren och hösten 2008; som mest 22 par 14 – 20 april respektive 45 ex. den 11 oktober.

Rastar varje vår och höst i skiftande antal. Det kan vara stora variationer i antal, särskilt under hösten. Likt bläsanden har även stjärtanden ökat i antal efter restaureringsåtgärderna. Enstaka individer ses årligen även under sommaren.

Bergand (Rödlistad: VU)

En observation föreligger; 3 juv. rastade den 12 november. Är en sällsynt, ej årlig, besökare.

Ejder

En hane rastade den 11 maj och det var den enda iakttagelsen under året. Arten är en sällsynt, långt ifrån årlig, gäst i viken.

Sjöorre

Två fynd av rastande fåglar finns från 2008; 1 par den 10 april samt 2 hanar och 1 hona den 1 maj. Rastar sparsamt, dock inte årligen, i varierande antal vår och höst.

Salskrake (Rödlistad: NT)

Under våren observerades 1-4 rastande ex.

under perioden 28 februari – 3 maj medan antalen som inräknades under hösten, 10 oktober – 15 november, ofta var betydligt högre; som mest 16 ex. den 30 oktober. Salskraken rastar årligen, i regel fåtaligt, både vår och höst. Antalet rastande den 16 oktober 2008 är ett av de högsta som registrerats genom åren.

Småskrake

Tre fynd av rastande fåglar föreligger från 2008; 1 par den 7 april samt vardera 1 hane den 10 respektive 30 april. Rastar fåtaligt, inte ens årligen, under vår och höst.

Storskrake

Under våren rastade endast enstaka exemplar, men flockar sågs passera över mot norr och nordost under perioden slutet av februari till mitten av april; bl.a. 53 ex. den 29 februari och 33 ex. den 1 april. Antalet rastande var betydligt högre under hösten, som mest cirka 175 fiskande ex. den 30 oktober. Den högsta summan på sträck mot sydväst var 53 ex. den 2 november.

Arten är årlig som rastare och förbisträckare vår och höst i varierande antal. Ingen häckning har dock konstaterats, främst kanske beroende på att lämpliga boplatser i form av ihåliga träd och holkar saknas.

Storlom

Arten rastar inte i Hjälstaviken, men enstaka individer observeras årligen regelbundet på sträck under våren (april – början av maj). Från 2008 finns några iakttagelser från perioden 8 – 28 april, bl. a. 4 ex. på nordsträck den 10 april. Därtill sågs enstaka individer passera över under sommarhalvåret, sannolikt fåglar som pendlar mellan häckningssjöar i skogsområdet nordväst om Hjälstaviken och fiskrika vatten i Mälaren. Från hösten 2008 föreligger inga fynd, men arten är då ovanlig och observeras inte varje år.

Gråhakedopping

En individ rastade 25 – 26 april och två par den 29 april. Så många har aldrig tidigare observerats under ett och samma år. Arten är en sällsynt, men under den senaste tioårspe-

rioden något mer frekvent, rastare i samband med vårsträcket i andra halvan av april och början av maj. Är såvitt känt aldrig observerad under höststräcket.

Svarthakedopping (Rödlistad: VU)

Under våren noterades 1 ex. den 24 april, 4 ex. den 2 maj och som mest 3 ex. den 12 – 13 maj. Inga fynd finns från sommaren och hösten. Var in på 1960-talet en regelbunden häckfågel i Hjälstaviken, men därefter har inga häckningsfynd konstaterats. Under den senaste tioårsperioden har arten dock blivit en allt mer frekvent gäst, men ingen häckning har konstaterats.

Storskarv

I samband med vårsträcket inräknades flera höga antal på väg mot N-NO; som mest 368 ex. den 8 april, 190 ex. den 10 april och 127 ex. den 21 april. I övrigt besökte storskarvar från häckningskolonier i Mälaren, bl.a. Ekolundsviken och Norra Björkfjärden, viken regelbundet i stora antal under perioden mars till oktober. Under hösten sågs 76 ex. på sydsträck den 6 oktober.

Sedan arten började häcka i Upplandsdelen av Mälaren 1996 har observationerna vid Hjälstaviken ökat kontinuerligt och idag kan storskarven betraktas som mycket allmän både som rastare och förbisträckande.

Ägretthäger

En ägretthäger observerades den 10 maj och åter den 29 juni – 2 juli. Huruvida det var samma individ vid båda tillfällena är omöjligt att avgöra. Denna ovanliga gäst från häckningsområden i södra och sydöstra Europa har nu rapporterats från Hjälstaviken vid tre tillfällen under 2000-talet.

Gråhäger

Häckfåglar från närbelägna kolonier i Mälaren, men också icke häckande yngre fåglar, fiskade regelbundet i varierande antal i viken under hela den isfria delen av året. Som mest observerades ett 15-tal individer vid enstaka tillfällen under sommarhalvåret. Arten har aldrig konstaterats häcka i reservatet.

GRÅHÄGER. FOTO: GÖRAN HAGLUND

Under den senaste tjugoårsperioden har antalet födosökande minskat i Hjälstaviken. En bidragande orsak till detta är storskarvens etablering som häckfågel i Mälaren. Storskarven häckar i kolonier på öar och etablerar sig gärna i befintliga gråhägerkolonier och tränger undan dessa från sina bon.

Vit stork (Rödlistad: RE)

Ett exemplar observerades den 10 maj och inte mindre än 3 ex. sträckte förbi mot N den 19 maj. Det finns endast ett tidigare säkerställt fynd från Hjälstaviken av denna idag mycket sällsynta fågel; 3 ex. den 7 april 1991.

Havsörn (Rödlistad: NT)

Havsörn sågs regelbundet vid Hjälstaviken och i dess omgivning under hela 2008. Arten är numera en av de rovfågelarter som noteras här mest frekvent under hela året. Ingen häckning finns i vikens omedelbara närhet, men gamla fåglar från häckplatser på lite längre avstånd besökte lokalen regelbundet under sommaren för att jaga. Lyckade jakter sågs vid flera tillfällen. I övrigt sågs havsörnar i varierande antal som genomflyttare, rastare och födosökande. Som mest observerades 13 ex. på flyttning mot N-NO över viken den 22 februari och andra stora antal som registrerades under våren var 8 ex. den 29 februari samt

9 ex. den 25 mars. Under perioden augusti till slutet av november sågs vid flera tillfällen 6-10 ex.

Havsörnen har generellt ökat starkt som häckfågel i hela landet under senare tid vilket är en följd av vinterutfodring med giftfri föda och många års arbete med att skydda arten. Att den är så vanligt förekommande vid Hjälstaviken beror på att lokalen under merparten av året hyser en mängd bytesdjur av varierande slag (änder, gäss, fisk m.m.). Har ännu inte konstaterats häcka här.

Blå kärrhök (Rödlistad: VU)

Rastande, jagande och förbisträckande exemplar observerades under vårflyttningen i slutet av mars – april samt under höstflyttningen i september – början av november. Bland annat kan nämnas den 6 oktober då sammanlagt fem exemplar samtidigt jagade vid viken.

Ses årligen i varierande antal vår och höst i samband med flyttningen, under de

senaste åren i minskande omfattning. Det förekommer att enstaka individer övervintrar i området under milda och snöfattiga vintrar. Arten har under en följd av år visat en vikande trend som häckfågel i landet. Den var fram till 1940-talet häckfågel i vikens vassområden.

Ängshök (Rödlistad: EN)

Tre observationer under året; 1 hane den 1 maj, 1 hane (samma?) den 4 maj samt en honfärgad individ den 11 maj. Arten är en sällsynt, men numera nästan årlig gäst under främst maj och juni. Par har vid enstaka tillfällen gjort häckningsförsök i reservatets vassar.

Fiskgjuse

Par har häckat strax utanför reservatet, men veterligen aldrig inom. Brist på lämpliga boträd (gamla tallar) torde vara orsaken eftersom tillgången på fisk i Hjälstaviken är mycket god. Den första fiskgjusen 2008 sågs den 17 april

HAVSÖRN. FOTO: ULF FRANZÉN

FISKGJUSE. FOTO: GÖRAN HAGLUND

vilket är drygt två veckor senare än normalt. Fiskande gjusar från främst närbelägna boplatser i Mälaren observerades sedan regelbundet under våren och sommaren. Ofta sågs fem till sju individer samtidigt fiska i viken. Det är något fler än de som mest fyra som observerades inventeringsåret 1997. Å andra sidan var antalet höstobservationer under 2008 lika fåtaliga som 1997, d.v.s. färre än vad som är normalt.

Fiskgjusen har alltid varit en regelbunden och återkommande gäst från vår till höst vid Hjälstaviken, men i ett längre perspektiv (35 år) i avtagande numerär. Det senare gäller i första hand årsungar under hösten. Det skall bli intressant att följa om den växande havsörnstammen kommer att påverka fiskgjusen negativt i Mälaren framöver. Reella hotbilder är att havsörnen tar över fiskgjusarnas bon, men också stjälar fisk från dem. Vid några tillfällen under 2008 sågs havsörn preja gjusar och tvinga dem att släppa sin nyfångade fisk. Det är ett fenomen som tidigare inte har setts vid lokalen.

Strandskata

Observerades vid några tillfällen under våren (april – början av maj); vanligtvis 1-4 ex., men som mest 11 ex. på sträck den 11 maj.

Det enda fyndet från återsträcket blev 1 ex. den 5 augusti. Observeras årligen, både vår och sommar/höst, med några få individer som rastande eller genomsträckare. Ett fåtal par häckar spritt i Mälaren både söder och nordost om Hjälstaviken.

Större strandpipare

Rastade mer eller mindre regelbundet, framför allt på de frilagda gyttjebankarna utanför fågeltornet, under tidsperioden april till september. Antalet rastande individer var vanligtvis 1-10, men vid några tillfällen i första halvan av augusti inräknades ett större antal (som mest 30 ex.) på dessa bankar. Arten häckar inte vid Hjälstaviken, men rastar årligen i varierande antal under vår, sommar och höst.

Ljungpipare

Observerades både som rastande och förbisträckande i varierande antal under både våren (april – början av maj) och hösten (augusti – september). Antalen var vanligtvis låga, men några lite större kan nämnas, t.ex. 24 ex. mot N den 16 april och 19 ex. mot N den 8 maj. I samband med höststräcket noterades 45 ex. mot SV den 4 augusti och sammanlagt 141 mot SV den 19 augusti. Är en årlig förbisträckare och rastare vår och höst i varierande antal.

Kustpipare

Ingen observation gjordes under våren, men i samband med höststräcket på eftersommaren och hösten rastade några exemplar, främst på gyttjebankarna utanför fågeltornet. Bland annat observerades 11 ad. den 15 augusti. Dessutom sträckte 30 ex. förbi mot SV den 11 augusti.

Arten är en årlig, men relativt fåtalig rastare under höststräcket på eftersommaren och hösten. Under senare år tycks den dock vara mer frekvent i sin närvaro än tidigare. I samband med vårsträcket, slutet av maj och början av juni, är den betydligt ovanligare och inte ens årlig.

Kustsnäppa

Rastade med för det mesta enstaka ex. och

små sällskap på "gyttjebankarna" utanför fågeltornet i samband med höststräcket i juli – augusti. Högsta antal, 18 ex., observerades den 21 – 22 juli. Ingen observation under våren föreligger. År numera årlig rastare under hösten, betydligt fåtaligare och inte ens årlig i samband med vårsträcket i slutet av maj – början av juni.

Sandlöpare

En sandlöpare rastade på "gyttjebankarna" utanför fågeltornet den 13 – 17 augusti vilket blev den enda observationen under året. Har under senare år varit en mycket fåtalig och inte ens årlig rastare på "gyttjebankarna" utanför fågeltornet i samband med höststräcket i slutet av juli – september. Första fyndet av arten i Hjälstaviken gjordes hösten 1996, d.v.s. efter det att vegetationsfria gyttjebankar skapats i samband med restaureringen.

Småsnäppa

Under våren noterades vardera 1 ex. rasta den 10 och 25 maj utanför fågeltornet vilket blev de enda observationerna. I samband med höststräcket sågs som mest 11 ex. den 11 september. Rastar årligen i varierande antal under, betydligt fåtaligare och inte ens årligen under våren.

Mosnäppa (Rödlistad: NT)

Rastade under vårsträcket (mitten av maj – början av juni) i varierande antal. Som mest sågs 12 ex. den 14 maj. I samband med höststräcket noterades mestadels enstaka ex. och små sällskap i mitten av juli – augusti. Dock sågs så många som 25 ex. den 8 juli och 19 ex. den 10 juli.

Spovsnäppa

Vårfynd är ovanliga, men 1 ex. rastade den 26 maj. Under höststräcket, från mitten av juli – mitten av september, sågs arten dock mer eller mindre regelbundet på gyttjebankarna utanför fågeltornet. Som mest noterades här 50 ex. den 19 juli och 70 ex. dagen därpå.

Spovsnäppan rastar årligen i samband med höststräcket, men i varierande antal. Den har under den senaste tioårsperioden blivit mer frekvent och har börjat uppträda i

större antal än tidigare. Den är dock mycket fåtalig och långt ifrån årligen noterad under vårsträcket.

Skärnsnäppa

Ett exemplar av denna på högfjällsplatåer i den svenska fjällvärlden sparsamt häckande fågel iaktogs på "gyttjebankarna" utanför fågeltornet den 17 – 20 oktober. Fyndet utgör det första för Hjälstaviken och ingen observation av arten har registrerats i Upplands inland på 110 år.

Kärnsnäppa

I samband med vårtsträcket i maj rastade vid flera tillfällen 1-4 ex. utanför fågeltornet. Den 17 maj inräknades dock 20 ex. vilket är många för att vara under våren. Under återflyttningen, juli till oktober, registrerades dock, som vanligt, betydligt högre antal, som mest cirka 345 adulta fåglar den 17 juli vilket också blev det högsta antalet för året.

Kärnsnäppor av den nordliga rasen alpina rastar regelbundet i Hjälstaviken både vår och höst, dock i betydligt högre antal under höststräcket. Den sydliga rasen schinzii har vid några tillfällen misstänkts häcka vid Hjälstaviken.

Myrsnäppa

Registrerades rasta med ett fåtal (två-tre exemplar) under vårflyttningen (slutet av maj – början av juni) och i samband med höstflyttningen (början av juli – början av augusti) var arten lika fåtalig (tre exemplar). År en årlig rastare vår och höst, mestadels med ett fåtal individer, men vissa år i betydligt högre antal.

Brushane (Rödlistad: VU)

Rastande brushanar observerades i varierande antal under hela perioden slutet av april till mitten av oktober. Under vårflyttningen noterades som mest cirka 130 ex. den 26 – 30 april medan det högsta antalet under återflyttningen uppgick till cirka 125 ex. den 11 september. Cirka 130 ex. räknades också redan den 1 juli.

Arten rastar allmänt vid Hjälstaviken varje

vår och höst, dock inte i samma omfattning som fram till för drygt 30 år sedan. Enstaka individer, både hanar och honor, ses även under häckningstid, men någon säkerställd häckning har aldrig konstaterats.

Dvärgbeckasin

Även om arten vid ett tillfälle har konstaterats häcka vid Hjälstaviken (1961) finns det inga belägg för att detta skulle ha hänt vare sig förr eller senare. Att så ändå kan ha skett är dock inte uteslutet då den är ytterst svår att konstatera häckning av. Dvärgbeckasiner rastar årligen vår och höst, men i vilken omfattning är omöjligt att säga då den trycker hårt och därmed är ytterst svår att få syn på. Något som möjligen skulle kunna tala för att enstaka häckningar kan förekomma är att spelande individer hörs nästan varje vår (slutet av april till början av maj), främst vid Trögdbodiket i nordväst. Våren 2008 hördes som mest två spelande exemplar under perioden 21 – 29 april. I övrigt stöttes en individ på strandängarna i väster den 24 april och en sågs förbiflygande vid fågeltornet den 19 oktober.

Dubbelbeckasin (Rödlistad: NT)

En till två individer, vid ett tillfälle tre, hördes spela på strandängarna i väster, vid den så kallade Kokullen, under perioden 3 – 25 maj 2008. Ingen hördes detta år på de översilade strandängarna kring Trögdbodiket, en plats som under senare år annars årligen har hyst spelande dubbelbeckasiner.

Arten rastar regelbundet vid Hjälstaviken under vår och höst. Under våren är den betydligt lättare att observera och då företrädesvis med hjälp av hörseln. Spelande fåglar hörs årligen, i storleksordningen tre till sju individer, under maj (cirka 5 – 23 maj). Rastar säkerligen årligen även under hösten, men är nu svårare att hitta då den är svårsedd och tystlåten.

Rödspov (Rödlistad: VU)

Ett exemplar uppehöll sig vid Hjälstaviken den 22 april – 2 maj och kanske var det

samma individ som åter observerades den 24 maj – 1 juni. I samband med höstflyttningen noterades 1 ex. den 3 – 16 augusti. Arten har aldrig konstaterats häcka, men är nära nog årlig som rastande i april – maj, men också under återsträcket i juli – september. Några enstaka fynd föreligger också i juni och oktober. Den har setts mera frekvent vid lokalen sedan de stora restaureringsåtgärderna iscensattes i mitten av 1990-talet.

Myrspov (Rödlistad: VU)

Under våren sågs en flock på cirka 40 ex. förbisträckande mot NO den 15 maj. I samband med höststräcket observerades arten rasta och sträcka förbi vid några tillfällen. Bland annat rastade 19 ex. den 18 juli och 27 ex. den 3 augusti.

Arten observeras sparsamt och ej årligen i samband med vårflyttningen i slutet av april – maj, men mera regelbundet och i varierande antal under höststräcket, främst i juli månad.

Småspov

Under första halvan av maj noterades arten sträcka förbi mot N vid några tillfällen. Bland annat sågs 6 ex. den 8 maj och 8 ex. den 14 maj. I samband med höststräcket kan nämnas 4 ex. vardera den 1 respektive 23 juli.

Är en årlig rastare och genomflyttare, i regel i små antal under våren, framför allt i första halvan av maj. Är mera oregelbunden i sin förekomst i samband med höstflyttningen i slutet av juni – augusti.

Svartsnäppa

Under våren noterades som mest 40 ex. rasta den 8 maj och i samband med höstflyttningen från början av juni – slutet av september observerades arten i höga antal, främst i andra halvan av juni. Nämnas kan cirka 200 ex. den 19 juni, men summor på 100 ex. och däröver noterades också vid ett flertal tillfällen.

Är en årlig rastare under våren i maj månad och i samband med höstflyttningen. Sedan de stora restaureringsåtgärderna genomfördes i mitten av 1990-talet har arten ökat, som rastare, framför allt under hösten.

Dammsnäppa

Ett exemplar observerades i norra delen av viken och tidvis även utanför fågeltornet under perioden 26 maj – 5 juli. Vid ett tillfälle, den 4 juni, sågs 2 individer. Häckningsförsök?

Är en sällsynt besökare från Sydosteuropa som under senare år blivit en allt vanligare gäst i landet. Är tidigare registrerad vid Hjälstaviken vid fem tillfällen (år), senast 2001, då ett par uppträdde under omständigheter, som tyder på häckningsförsök.

Gluttsnäppa

Under våren sågs som mest ett 20-tal ex. den 5 juni och i samband med höstflyttningen i mitten av juni – slutet av september noterades arten i varierande antal, men i regel i små antal. Som mest registrerades cirka 30 ex. den 1 juli.

Är en årlig rastare under våren i slutet av april – maj och under hösten (mitten av juni – början av oktober).

Skogssnäppa

Rastade under våren i april månad med enstaka ex. och små sällskap. Som mest noterades 7 ex. den 18 april. I samband med höstflyttningen i juni – augusti sågs 8 ex.

GLUTTSNÄPPA. FOTO: GÖRAN HAGLUND

sträcka mot S den 11 juni och 7 ex. rastade den 17 juni. Är en årlig rastare vår och höst med i regel små antal.

Grönbena

Under våren (slutet av april – maj) observerades som mest cirka 300 ex. den 5 maj och i samband med höstflyttningen (mitten av juni – mitten av september) noterades bland annat 500 – 600 ex. den 4-5 juli. Flera 100 ex. sågs även i övrigt perioden slutet av juni – början av augusti.

Är en årlig, allmän rastare vår och höst. Arten är den i särklass vanligaste rastande och genomflyttande vadaren i reservatet och antalet har stigit, framför allt under hösten sedan restaureringsåtgärderna sattes in i mitten av 1990-talet.

Drillsnäppa

Noterades med enstaka rastande och förbi-sträckande ex. under vårflyttningen i maj och under höstflyttningen i mitten av juli – mitten av september. Bland annat observerades 6 ex. den 11 juli och lika många den 25 juli.

Arten är fåtalig, men regelbunden rastare vår och höst. Var före restaureringsåtgärderna i mitten av 1990-talet än mer fåtalig.

GRÖNBENA. FOTO: GÖRAN HAGLUND

Roskarl (Rödlistad: VU)
Rastade med 1 ex. under våren den 7 maj och 1 ex. i samband med höstflyttningen den 8 augusti. Är en fåtalig, men från 1990-talets mitt en nära nog årlig rastare under vårflyttningen i maj och under höstflyttningen i mitten av juli – början av september. Restaureringsåtgärderna har säkerligen haft en positiv inverkan på artens status, som rastare i reservatet.

Smalnäbbad simsnäppa

Under vårsträcket perioden 22 maj – 15 juni varierade antalet rastande fåglar i viken mellan 1 och 13 ex. Flest fåglar (13 ex.) sågs den 9 juni. De flesta fåglarna noterades utanför fågeltornet. Ingen observation gjordes i samband med höstflyttningen.

Är en nära nog regelbunden rastare under våren (mitten av maj – mitten av juni) och i samband med höstflyttningen i juli – mitten av september, oftast i enstaka ex och små sällskap.

Silltrut (Rödlistad: VU)
Endast ett fynd föreligger; 1 ex. på sträck mot N den 22 maj. Antalet förbisträckande silltrutar har minskat drastiskt sedan 1970-talet och arten ses numera inte ens årligen i reservatet under vår och försommar (maj – början av juni).

Havstrut

Enstaka fåglar sågs vid ett flertal tillfällen, framför allt under våren rasta och proviantera i viken. Vid ett tillfälle, den 6 augusti, observerades 9 ex. (två familjegrupper) sträcka söderut över viken.

Är en årlig besökare i få antal, dock har antalet observerade fåglar ökat något sett i ett 30-årsperspektiv. Arten häckar som närmast i Mälaren S om Hjälstaviken (Norra Björkfjärden).

Skräntärna (Rödlistad: VU)
Enstaka exemplar observerades den 12 april – 25 maj i samband med vårflyttningen, vid ett

tillfälle 3 ex. den 19 april. Från perioden mitten av juni – mitten av augusti noterades arten nära nog regelbundet fiska och rasta i viken. T.ex. sågs 8 – 10 ex. vid ett flertal tillfällen i juli månad. De individer, som registrerades i juni är troligen fåglar, som har misslyckats med häckningen i Östersjön.

Är en årlig och regelbunden gäst i Mälaren under juli – augusti. Det är familjer med gamla fåglar och nyligen flygga ungar, som lämnar häckplatserna i Östersjön (ostkusten) och söker sig till insjöar med goda näringsbetingelser (fiskrikedom). Är fåtalig och ej årlig i Hjälstaviken under vårsträcket i april – början av maj.

Silvertärna

Ett flertal ex. observerades rasta och sträcka förbi i samband med vårflyttningen i maj månad. Bland annat kan nämnas 34 ex. sträckande mot N den 8 maj och 12 ex. sträckande i samma riktning den 7 maj. Ingen observation föreligger under höststräcket.

Är en årlig genomsträckare/rastare i varierande antal under vårsträcket i maj. Stora mängder rastare ses främst i samband med väderomslag till nordvindar och kyla. Arten är på grund av utseendemässig likhet med fisktärnan förbisedd och därigenom passerar många utan "upptäckt". Ses mycket sällan i samband med höststräcket i mitten av juli – mitten av augusti.

Svarttärna

(Rödlistad: VU)

Ett par har häckat vid ett tillfälle under senare år, men med misslyckat resultat. Arten är således, ännu (?), ej etablerad som häckfågel vid Hjälstaviken, men den observeras numera årligen som rastande och genomflyttande under främst vårsträcket i maj till början av juni (än fåtaligare under höststräcket i juli och augusti). Under 2008 observerades en till två, vid något tillfälle tre, födosökande individer under hela maj och juni, men det blev aldrig någon häckning. Parningsceremonier noterades dock vid några tillfällen. Under återflyttningen mot vinterkvarteren sågs 3 ex. den 21 juli och 1 ex. den 16 augusti.

Jorduggla (Rödlistad: NT)
Två observationer föreligger; 1 ex. den 12 maj och 1 ex. den 20 maj, vid båda tillfällena överflygande den västra delen. Möjligen rör det sig om samma fågel vid båda observationstillfällena.

Var tidigare en mer eller mindre regelbunden rastare i få antal i samband med vårflyttningen i mars – maj samt under höstflyttningen i september – oktober. Under senare år har den blivit sparsammare i sin förekomst. Enstaka sommar- och vinterfynd genom åren föreligger också. Den häckade troligen i början av 1960-talet.

Kungsfiskare (Rödlistad: VU)
Ett ex. observerades i kanalen vid Svannäs, S delen av Hjälstaviken den 19 april och 1 ex. sågs i samma område vid några tillfällen mellan den 30 september och 1 december. Arten är en långt ifrån årlig besökare i reservatet, men antalet observationer har ökat under de senaste åren.

Större piplärka
Ett ex. av denna i vårt land sällsynta fågel observerades vid några tillfällen den 14 – 23 september på strandängarna i nordvästra delen samt överflygande viken. Troligen rörde det sig om samma fågel vid samtliga tillfällen.

Arten är en mycket sällsynt besökare från Sibirien med endast två tidigare fynd i Hjälstaviken, nämligen 1998 och 2003, båda på hösten i september månad.

Rödstrupig piplärka (Rödlistad: VU)
Ett ex. observerades den 19 maj, vilket blev den enda observationen under våren. Under hösten noterades arten vid sju tillfällen i enstaka ex. Bland annat kan nämnas 2 ex. den 9 respektive 13 september.

Är en årlig rastare i få exemplar i samband med höstflyttningen i september, än fåtaligare och numera inte ens årlig under vårsträcket i maj månad. Arten har minskat, som häckfågel i nordligaste Sverige under senare år och det märks på antalet rastare i bland annat Hjälstaviken.

Skärpiplärka
Ett ex. observerades den 11 mars och 1 ex. den 24 mars (möjligen samma individ) på vikens västra sida. I samband med höststräcket sågs och hördes 1 ex. förbiflygande vid fågeltornet den 11 september.

Denna kust- och skärgårdsfågel är en sällsynt besökare under flyttningen vår och höst. Under den senaste 10-årsperioden registrerad i något större omfattning än tidigare.

Forsärla
Ett ex. noterades förbiflygande vid fågeltornet på vikens västra sida den 9 september. Är endast registrerad vid enstaka tillfällen tidigare, men de allra senaste årens stora expansion av häckande par i Upplands åar och forsar gör att arten förväntas dyka upp allt oftare, som rastare och genomflyttare vid Hjälstaviken.

Blåhake
Arten observerades i skiftet augusti – september med några ex., främst i örtrika diken och vassar i vikens omgivning. Är en årlig, rätt allmän rastare i samband med höstflyttningen i slutet av augusti – september, sällsynt och ej årlig under vårflyttningen i maj månad.

Lappsparv
Under våren observerades som mest 7 ex. rasta i västra delen den 13 – 26 april och under hösten sågs enstaka ex., en eller två, vid några tillfällen under perioden 7 september – 22 oktober.

Är en årlig rastare i varierande antal i samband med vårflyttningen i mitten av april – början av maj och oftast mera frekvent förekommande under höststräcket i september – oktober. Något enstaka vinterfynd föreligger. En viss minskning av antalet rastare vår och höst har märkts under åtminstone de senaste 10 åren.

Sammanfattning

När det gäller häckfågelfaunan kan konstateras att år 2008 häckade 39 våtmarksberoende arter i Hjälstaviken, att jämföra med 36 arter 1997, 38 arter 1988 och 31 arter 1974. Av de sammanlagt 45 arter, som har konstaterats häcka mellan under åtminstone något av de fyra inventeringsåren har 25 arter ökat i numerär, nio har minskat, nio arter har bibehållit sin numerär och för två är populationstrenden osäker (se Tabell 2). En art har tillkommit som häckfågel i och med årets inventering och det är smådopping, medan dvärgmåsar har tillkommit som häckfågel mellan 1997 och 2008 års inventeringar. Storspov häckade med ett par inventeringsåret 1974, men har inte i övrigt häckat inom naturreservatet sedan 1970-talet. Den övervägande delen av våtmarksfaunan har alltså upplevt en positiv utveckling under den gångna dryga 30-årsperioden.

DE FÖRÄNDRINGAR I populationstrend hos arterna, som har konstaterats i Hjälstaviken, både positiva och negativa, hänger i de flesta fall intimt samman med det stora restaureringsprogram, som inleddes 1994. Den skapade vallen och dammtröskeln med lucka för en nivåreglering av vikens vattenstånd på 40 cm innebär att stora områden strandängar ställs under vatten (den så kallade blå bården). I kombination med fräsning av strandängar, viss vassbekämpning och bete har vattenstandsregleringen inneburit "ett stort lyft" för de våtmarksberoende fågelarter, både häckare och rastare, som under många år upplevt en negativ utveckling på grund av igenväxning, torrläggning genom dikning, minskad betesdrift, försämrade näringsbetingelser etcetera.

Av den häckande fågelfaunan är det några arter, som har mångdubblat sina bestånd vid en jämförelse mellan inventeringsåren 1974 – 2008. Grågåsen har ökat från 0 till ≥ 139 par, snatteranden från 0 till 32 par (bedömt antal), gräsanden från cirka 30 till ≥ 130 par, sothönan från cirka 15 till ≥ 280 par och fisktärnan från två till cirka 115 par, för att nu nämna några arter, där trenden är mycket stark.

Tabell 2. Trend för de 45 häckfågelarter som registrerats som häckande vid åtminstone någon av inventeringarna 1974, 1988, 1997 och 2008.

Arter som ökar i antal [+ resp. ++]:	
Smådopping	Sothöna
Skäggdopping	Trana
Rördrom	Mindre strandpipare
Knölsvan	Rödbena
Grågås	Dvärgmåsar
Kanadagås	Skrattmåsar
Snatterand	Fiskmåsar
Gräsand	Fisktärna
Skedand	Näktergal
Brunand	Vassångare
Brun kärrhök	Härmsångare
Kornknarr	Skäggmes
Rörhöna	
Arter som minskar i antal [-]:	
Årta	Storspov
Vigg	Rörsångare
Vattenrall	Trastsångare
Tofsvipa	Rosenfink
Enkelbeckasin	
Arter med oförändrad status [0]:	
Knipa	Gräshoppsångare
Gråtrut	Sävsångare
Ängspiplärka	Kärrsångare
Gulärta	Sävsparr
Buskskvätta	
Arter vars status är osäker [?]:	
Kricka	Småfläckig sumphöna

Vissa fågelarter, om dock ett fåtal, som gynnas av igenväxande marker har å andra sidan minskat i numerär efter restaureringsprogrammet. Hit hör t.ex. buskskvätta. Arten har nästan halverat sitt bestånd vid en jämförelse mellan 1988 – 2008. Däremot har gräshoppsångaren, som också gynnas av igenväxande marker, "lustigt nog" bibehållit sin numerär vid en jämförelse inventeringsåren emellan.

Tranan rastar i stora antal framför allt på hösten.

FOTO: ULF FRANZÉN

UR 2008 ÅRS häckningsresultatsynpunkt kan konstateras olikheter mellan arter. Knölsvan, grågås, kanadagås, sothöna, tofsvipa, skrattmåsar och fisktärna lyckades överlag bra med häckningen, medan skäggdopping, de flesta simänder och dykänder samt brun kärrhöök, dvärgmåsar och gråtrut lyckades dåligt och fick ut få eller inga ungar alls. Väderbetingelser, predatortryck och näringsbetingelser spelar generellt sett avgörande roller för hur häckningsresultat utfaller, även om det är svårt att i detalj avgöra varför vissa lyckas bra och andra mindre bra just det ena eller andra året.

Den rastande, icke häckande fågelfaunan har också gynnats av det omfattande restaureringsprogrammet, det gäller främst många änder och vadare. De siffror av antalet rastare, som redovisas i inventeringen, ligger sannolikt i de flesta fall dock långt under det verkliga antalet rastare. En stor omsättning av rastande och sträckande fåglar sker hela tiden, främst vid gynnsam väderlek nattetid och många fåglar undgår då upptäckt och registrering. Ett tydligt exempel härvidlag är grönbenan, som sannolikt är betydligt vanligare, som rastare och förbisträckare än de siffror inventeringsresultatet visar.

DEN KANSKE PÅTAGLIGASTE förändringen vad fågelmängd beträffar, som Hjälstaviken genomgått under den senaste 25-årsperioden är den enorma och kontinuerligt ökande populationen av rastande gäss och senare även tranor. Från att i början av 1980-talet endast ha berörts av i sammanhanget små antal förbisträckande gäss och tranor vår och höst är Hjälstaviken idag en internationellt mycket viktig rast- och födoresurslokal för dessa arter. Framför allt under hösten är antalet rastande gäss och tranor som högst och under inventeringsåret 2008 beräknades summan av dessa arter vara 45 000 – 50 000 ex. Sädgåsen bidrog med cirka 15 800 ex., vilket utgör ungefär en tredjedel av Sveriges rastande population av arten under hösten. Ansvariga myndigheter har här ett stort ansvar att i samarbete med markägare och naturvårdare slå vakt om och värna Hjälstaviken, som en oerhört viktig lokal för dessa arter, lika väl, som för andra våtmarksberoende arter.

DET OMFATTANDE RESTAURERINGSPROGRAMMET för Hjälstaviken har blivit oerhört positivt för den våtmarksberoende fågelfaunan med i regel ökande populationer för de flesta hit

hörande arterna. Men det finns problem. Betestrycket är på de flesta håll i vikens omgivningar för lågt och i vissa fall förekommer inget bete alls. Det innebär att strandängar, som maskinellt bearbetas, endast inom ett år växer igen på grund av avsaknad av eller för få betesdjur. Ansträngningar från ansvariga myndigheter att öka betestrycket görs hela tiden, men den jordbrukspolitiska situationen är nu sådan att det för närvarande inte lönar sig för bönder och köttproducenter att "hålla djur" i den omfattning, som behövs. Maxantalet betesdjur (nötdjur) under inventeringsåret 2008 var 240, att jämföra med 133 inventeringsåret 1988 och 174 inventeringsåret 1997. (År 1974 gjordes ingen räkning av betesdjuren). Antalet betesdjur har alltså ökat, men är

ändå på flera håll otillräckligt, för att hålla igenväxningen i schack. Det ideala antalet betesdjur inom ett område av Hjälstavikens storlek (cirka 265 hektar strandängar och betesytor) sägs vara 1,3 betesdjur/hektar, det vill säga cirka 350 betesdjur.

Referenser

- Fredriksson, R. & M. Tjernberg (reds.). 1996. Upplands fåglar – fåglar, människor och landskap genom 300 år. *Fåglar i Uppland*, supplement 2. Uppsala.
- Westin, Pekka. 1990. Hjälstaviken – fågelfaunan förr och nu samt förslag till restaurering. *Fåglar i Uppland* 17: 3-16.
- Westin, Pekka. 2002. Fågelfaunan vid Hjälstaviken 1997 – resultat av en inventering och en jämförelse med 1988. *Fåglar i Uppland* 29/1: 20-31.